

Magdalena Wnuk

Instytut Badań Literackich PAN

magdalena.wnuk@ibl.waw.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4129-6664>

Po co humanistyce infrastruktura badawcza OPERAS?

Streszczenie: Humanistyka jest dziedziną, która kultywuje różnorodne, lokalnie zakorzenione struktury wiedzy. Wielojęzyczność i lokalność humanistyki spowodowała, że wiele z jej dorobku długo pozostawało na marginesie transformacji cyfrowej, powodując jego słabą widoczność w bazach danych i niską referencyjność. Aby sprostać wyzwaniom stawianym przez współczesną komunikację naukową i systemy ewaluacji nauki, humanistyka potrzebuje sprawnej infrastruktury, która będzie przetwarzać wielojęzyczne zasoby wiedzy i udostępniać je szerokiej publiczności. Infrastruktura badawcza OPERAS odpowiada na problemy komunikacji naukowej w humanistyce, rozwijając narzędzia i usługi oparte na zasadach otwartości.

Słowa kluczowe: otwarta komunikacja naukowa, humanistyka, infrastruktury badawcze, OPERAS, OPERAS-PL

Zanim odpowiemy na pytanie zawarte w tytule tego artykułu, warto postawić inne: jakiej komunikacji naukowej potrzebuje humanistyka? Pytanie jest tym bardziej zasadne, że oparta na komercyjnie utrzymywanych anglojęzycznych bazach danych i szybko przyrastających ilościowych wskaźnikach komunikacja naukowa nie została zaprojektowana dla różnorodnych i wielojęzycznych rezultatów badań humanistycznych. Dyscypliny humanistyczne, czyli takie jak: filozofia, filologie, historia czy różnego typu studia kulturoznawcze, hołdują przeważnie niszowym i zakorzenionym lokalnie lub środowiskowo dociekaniom, wyrażanym w językach narodowych lub takich, które na rozwój danej dyscypliny miały największy wpływ (jak np. niemiecki w filozofii czy historii sztuki). Badania humanistyczne nie lubią pośpiechu, wymagają wnikliwego zapoznania się z często obszernymi tekstami źródłowymi i jeszcze bardziej obszernymi opracowaniami tychże źródeł. Ich wytwory wymagają czasu zarówno na etapie tworzenia, jak i przyswajania przez odbiorców. Aparat naukowy, język czy struktura tekstu naukowego często różnią się znacznie od tego wywiedzonego z badań empirycznych, opartego na dość ujednoliconym schemacie: hipoteza → metoda → dane → analiza → wnioski. Humanistyka to nie tylko praca z materiałem empirycznym, ale także jego interpretacje i reinterpretacje, a każda z dyscyplin humanistycznych ma swój kanon, do którego odwołują się jej adepci i który wymaga często lat studiów, aby go w pełni przyswoić.

Dyscypliny humanistyczne bywają w ostatnich latach przedmiotem żartów i obiegowych opinii, jakoby były mało przydatne i niewiele wносиły do wiedzy naukowej. Badacze i badaczki muszą nieustannie tłumaczyć się z tego, dlaczego publikują w językach narodowych częściej niż po angielsku, a ich prace nie mają wysokiej cytowalności wedle dostępnych wskaźników cytowań, dostarczanych przez Scopus, Web of Science czy Google Scholar (zob. dyskusję na portalu Forum Akademickie: Letki, 2024; Miłkowski, 2024; Osiński, 2024). Nie będę tutaj kontynuować tej polemiki, bo wiele i wielu robiło to przede mną i nie to jest przedmiotem tego artykułu. Problemem, na który chcę odpowiedzieć w niniejszym artykule, jest wpływ specyficznych przymiotów humanistyki, takich jak biblioróżnorodność, wielojęzyczność i dłuższy proces badawczo-wydawniczy, na komunikację naukową w obrębie dziedziny i poza nią, i w konsekwencji na jej odbiór przez systemy ewaluacji działalności naukowej.

Zachodni system ewaluacji działalności naukowej, który do pewnego stopnia odzwierciedliła polskie *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. 2018, poz. 1668), oparty jest na zasadach komunikacji w świecie nauk ścisłych, technicznych i przyrodniczych. To tutaj ugruntowały się najbardziej prestiżowe i przeważnie anglojęzyczne tytuły, gwarantujące autorom (i stojącym za nimi instytucjom) największą rozpoznawalność. Nie oznacza to, że w humanistyce prestiż czy rozpoznawalność nie mają znaczenia – tyle tylko, że rzadziej niż w przypadku innych dziedzin są oparte na umiędzynarodowieniu komunikacji, a częściej na uznaniu w lokalnych środowiskach naukowych, publikujących w jednym języku narodowym lub innym specyficznym dla danej tematyki czy dyscypliny, niekoniecznie w *lingua franca* nauk ścisłych – angielskim (Kulczycki, 2017; Leão i in., 2018). Tymczasem użycie języka angielskiego przez wielkie komercyjne wydawnictwa, takie jak Elsevier czy Clarivate, pozwoliło im na gromadzenie przez lata metadanych i danych o publikacjach, które dały początek narzędziom analitycznym i wskaźnikom liczbowym, takim jak SNIP czy Impact Factor, służącym do ewaluacji czasopism i wydawnictw. Oczywiście w momencie powstania obu najbardziej rozpoznawalnych baz, czyli Web of Science (1997) i Scopus (2004), ani instytucje wydające monografie czy czasopisma w językach narodowych, ani ci sami komercyjni gracze nie byli przygotowani na przetwarzanie podobnych danych z dyscyplin, tradycyjnie komunikowanych w innych sposób. Mimo zmian, które stopniowo zachodzą, i rosnącego zainteresowania krajowych wydawnictw indeksowaniem w Scopusie dzieł humanistycznych (Web of Science odgrywa zdecydowanie większą rolę w dziedzinie nauk ścisłych i przyrodniczych), z różnych przyczyn nadal jest ich w tych bazach niewiele¹. Czy możemy zaradzić tej sytuacji? Czy nadal dostosowywać komunikację naukową w humanistyce do tej przyjętej na polu innych dziedzin? Czy szukać dla niej rozwiązań alternatywnych, które lepiej odpowiedzą na potrzeby humanistów? Nie będę tutaj odkrywczą, jeśli odpowiem na bolączki naszej dziedziny poszukam w ruchu i zmianach związanych z ruchem otwartości w nauce.

Otwartość w humanistyce

Szybki przyrost baz utrzymywanych przez komercyjne wydawnictwa szedł w parze z rewolucją otwartego dostępu. Otwarta nauka i przekonanie o tym, że wyniki badań naukowych powinny być ogólnodostępne, nie są oczywiście pomysłem XXI wieku. Ciągłość współczesnego ruchu można spokojnie wywieść od lat 70 (Eve, 2014; Leonelli, 2023). Niemniej, dopiero w XXI wieku, wraz z upowszechnieniem się i zdemokratyzowaniem dostępu do sieci ruch ten mógł się w pełni rozwinąć. Choć, niestety, ideały otwartości dość szybko zostały zmonetyzowane przez komercyjne wydawnictwa, których przychody z tytułu pobierania opłat APC i BPC (*author processing charges* i *book processing charges* – czyli opłat za redakcję) są dzisiaj ogromne, otwarta nauka nie została całkowicie zdominowana przez modele komercyjne, tylko rozwija własne narzędzia i praktyki, które mają szansę całkowicie przeobrazić krajobraz komunikacji naukowej (Butler i in., 2022; Kulczycki, 2016). Dzieje się tak np. za sprawą powstających od kilku lat europejskich inicjatyw, m.in. infrastruktur badawczych, takich jak [OPERAS](#)², [DARIAH](#), [CEESDA](#), czy mniejszych projektów jak [Open Book Publishers](#), a także na świecie, gdzie mamy do czynienia z systemowymi rozwiązaniami dla otwartego dostępu, takimi jak [SciELO](#) czy [Redalyc](#) w Ameryce Południowej. Dowodem na rosnący wpływ praktyk otwartościowych na europejski obszar badawczy jest także powstanie interdyscy-

¹ Więcej o niedowartościowaniu humanistyki w systemach ewaluacji posłuchaj rozmowy z Anetą Drabek dla OPERAS-PL: DRABEK, A. (2022). Jak mierzyć wpływ publikacji w humanistyce? (Cz. 1). Rozm. M. Wnuk [online]. YouTube. [Dostęp 28.08.2024]. Dostępny w: <https://www.youtube.com/watch?v=gNS25IisupA>.

² Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną z dn. 17.07.2024.

plinarnych projektów, jak np. [CoARA](#) (Coalition for Advancement of Research Assessment), poświęconych w szczególności reformie systemu ewaluacji naukowej. Każda z tych organizacji eksperymentuje w wybranych obszarach działalności naukowej, poszukując rozwiązań technologicznych, prawnych i politycznych, służących urzeczywistnieniu idei otwartości i korzystając w tym celu z publicznych środków i dla dobra wspólnego. Brzmi to dość górnolotnie i trochę na wyrost, ale trzeba pamiętać, że zmiany, których potrzebuje obecnie komunikacja naukowa, wymagają dużych słów i nie powinniśmy się bać lekkiego patosu, kiedy o nich mówimy.

Otwarta nauka jest zatem szerokim trendem popieranym przez międzynarodowe ciała polityczne: Parlament i Komisję Europejską (Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony; Rezolucja PE z dnia 17 stycznia 2024 r. zawierające zalecenia dla Komisji w sprawie promowania wolności badań naukowych w UE) oraz UNESCO (Zalecenie UNESCO w sprawie otwartej nauki..., 2021). Obejmuje takie aspekty procesu badawczego, jak zbieranie, analizę i udostępnianie danych (*open data, open methods*), publikowanie naukowe (*open access*) czy kontrolę jakości i ewaluację (*open peer review*). Jak zauważa Emanuel Kulczycki, za fundamentalny aspekt otwartej nauki należy uznać samą komunikację, którą rozumie szerzej jako nie tylko transfer wiedzy, ale także warunek jej skutecznego produkowania (2016). To podejście przyjmuję w tym tekście, dlatego wartości, takie jak transparentność, równość czy dostęp do wiedzy bez barier, leżą u podstaw tezy o otwartej komunikacji naukowej jako fundamencie dla humanistyki. Na przykładzie działań i usług infrastruktury OPERAS, w ramach której pracuję od ponad trzech lat, pokażę, jakich otwartych narzędzi i rozwiązań potrzebuje humanistyka, aby skutecznie upowszechnić swój dorobek. Jako współpracowniczka OPERAS nie jestem osobą na tyle obiektywną, aby projekt przedstawić w sposób krytyczny. Moim celem nie jest też wystawienie mu laurki, a jedynie zaprezentowanie, na jakie odpowiada potrzeby oraz w jaki sposób tego dokonuje. Przy okazji mam nadzieję przekonać czytelników do różnych rozwiązań, które uważam za korzystne z punktu widzenia komunikowania naukowego w humanistyce.

Otwarta komunikacja naukowa i infrastruktura – dwie strony tej samej rewolucji

OPERAS, czyli Open Scholarly Communication in the European Research Area for Social Sciences and Humanities, to zapoczątkowana w 2016 r. inicjatywa mająca na celu zbudowanie europejskiej infrastruktury – a zatem usług i narzędzi cyfrowych oraz skonsolidowanej sieci instytucji partnerskich – dla rozwoju nowych praktyk i modeli komunikacji naukowej opartych na zasadach otwartości w dziedzinie humanistyki i nauk społecznych. W 2021 r. dzięki poparciu kilku ministerstw, w tym polskiego, OPERAS została wpisana na europejską mapę infrastruktur [ESFRI](#) (European Strategy Forum for Research Infrastructures). Tyle tytułem przedstawienia bohaterki tego tekstu³. Głównym celem konsorcjum jest oczywiście wspieranie otwartej komunikacji naukowej. Wyrażenie to brzmi po polsku nieco sztucznie, ale rozpoczynając współpracę z OPERAS, przyjęliśmy, że najlepiej opisuje obszar zainteresowań i wydaje się, że od tego czasu zaczęło się w polskim dyskursie upowszechniać. Aby uniknąć nieporozumień, sformułowaliśmy roboczą definicję otwartej komunikacji naukowej jako takiego sposobu dzielenia się rezultatami badań i wiedzą, który jest transparentny, dostępny bez żadnych barier finansowych i z uwzględnieniem aktualnych możliwości technologicznych. Oparliśmy naszą definicję na wartościach demokratycznego dostępu do wie-

---

³ Zainteresowanych działalnością OPERAS od początku jej istnienia zapraszam na stronę OPERAS: <https://operas-eu.org/about/bookshelf/> [dostęp 12.07.2024].

dzy z poszanowaniem wszystkich aktorów obecnych w procesie badawczym. Oznacza to, że choć otwartość jest nadrzędną zasadą, według której działamy, nie jest ona absolutna. Choć wydaje się to dość zdroworozsądkowe, w praktyce często jest zapominane. Otwarte praktyki komunikacji naukowej powinny być wdrażane z uwzględnieniem praw autorskich czy praw osób badanych, a także niekiedy dobra całego procesu badawczego.

OPERAS wpisuje się w transformację cyfrową, która od kilkudziesięciu lat zmienia sposoby komunikacji naukowej. Pojęciem-kluczem dla zrozumienia tych zmian, a zarazem tym, które nastęrcza bodaj najwięcej trudności dla kogoś nieobeznanego z dyskursem naukowym, jest „infrastruktura”. O ile do nauk technicznych czy przyrodniczych to technicznie brzmiące i silnie kojarzone z aspektami materialno-przestrzennymi pojęcie wydaje się jeszcze pasować, o tyle do subtelnej skądinąd materii rozważań humanistyki – już mniej. Niemniej, kiedy spojrzeć na infrastrukturę jako sieć usprawnień, łatwiej jest zrozumieć jej znaczenie w obrębie działalności naukowej, również tej humanistycznej. Pionierskie dla rozwoju narzędzi informatycznych w obrębie nauk humanistycznych były podejścia określane wspólnym mianem humanistyki cyfrowej. Humanisci cyfrowi zapoczątkowali chociaż takie konsorcja, jak DARIAH czy CLARIN, które obecnie są prężnie działającymi interdyscyplinarnymi sieciami współpracy badawczej (Anderson, 2013; Edmond, 2020). Zadaniem infrastruktury jest tworzenie dogodnych warunków lub umożliwienie określonych czynności badawczych, dzięki czemu naukowcy, instytucje czy wydawcy mogą skupić się na tym, co jest dla procesu wytwarzania wiedzy naukowej najważniejsze – trosce o rzetelność i najwyższą jakość. Zdaniem niektórych badaczy zbudowanie takiej infrastruktury jest wręcz zadaniem nieodzownym dla dalszego rozwoju dziedziny, której zasoby są tak bogate, a jednocześnie tak bardzo rozproszone (Maryl i in., 2020). Z kolei dla ruchu otwartej nauki, która od początku czerpała z rewolucji informatycznej końca zeszłego stulecia, infrastruktura, czy też jej brak lub niedostatek, stały się zagadnieniem fundamentalnym. OPERAS jest odpowiedzią na oba te zjawiska.

OPERAS funkcjonuje stosunkowo krótko, nawet jak na nie tak długą historię transformacji cyfrowej w naukach humanistycznych. W momencie jej powstania istniała już przynajmniej częściowo „ucyfrowiona” infrastruktura komunikacji naukowej, czy to krajowa, czy instytucjonalna, taka jak repozytoria, bazy danych, także te o międzynarodowym znaczeniu, która jednak, jak zauważyli założyciele konsorcjum, była zbyt rozproszona, aby służyć coraz bardziej umiędzynaradawiającym się humanistyce i naukom społecznym. Dlatego celem OPERAS stało się nie tyle wytworzenie nowej, lepszej infrastruktury, ile wzbogacenie tej istniejącej i w miarę możliwości sfederalizowanie zasobów. Projektami o szczególnym znaczeniu dla skonstruowania celów OPERAS były OPERAS-D i OPERAS-P, dzięki którym rozpoznane zostały potrzeby różnych grup: badaczy, instytucji, bibliotekarzy i wydawców w zakresie publikowania naukowego. Kolejne: TRIPLE, DIAMAS, PALOMERA czy CRAFT-OA (a to jeszcze nie wszystkie) poświęcone zostały jednemu z zagadnień komunikacji naukowej i miały za zadanie zaprojektować nowe usługi lub nowe elementy narzędziownika OPERAS.

Zebrać, aby rozpowszechnić, czyli GoTriple

Jedną z największych bolączek badaczy i badaczek jest rozproszenie zasobów, szczególnie tych w otwartym dostępie. Biorąc pod uwagę, że jeszcze do niedawna większość wydawanych przez czasopisma artykułów była udostępniana tylko na własnej stronie czasopisma, a książki do otwartego dostępu trafiały głównie tzw. zieloną drogą — rozproszenie źródeł wiedzy, szczególnie tej wytwarzanej lokalnie i w językach narodowych — hula po całym internecie. Niedziwne więc, że Świętym Graa-

lem stało się dla wielu stworzenie serwisu, które wszystkie te rozproszone zasoby zebrał by w jednym miejscu, przynajmniej w ich formie wizytówkowej – czyli w postaci metadanych: tytułu, autorów, abstraktu. Choć uważam się za idealistkę, nawet dla mnie jednak założenie to jest zbyt utopijne, co nie oznacza, że agregowanie danych uważam za bezcelowe. Owszem, nie dojdziemy raczej do doskonałego rozwiązania, ale jeśli możemy poprawić wyszukiwalność treści w sieci i przyczynić się do ich większej widoczności – zawsze warto. Temu założeniu przyświecał projekt [TRIPLE](#), którego celem było zbudowanie europejskiej bazy danych zasobów w otwartym dostępie, powiązanych tematycznie z naukami humanistycznymi i społecznymi. Struktura [GoTriple](#) jest jak piramida – to agregator agregatorów, który za cel stawia sobie bycie agregowanym przez inne bazy referencyjne, będące częścią Europejskiej Chmury Otwartej Nauki (European Open Science Cloud, EOSC). Serwis funkcjonuje już dwa lata i cały czas jest wzbogacany o kolejne zasoby. GoTriple daje możliwość zaprezentowania się badaczom poprzez utworzenie profilu naukowego. Jej prawdziwym bogactwem jest jednak baza danych – wielojęzyczna, dająca podstawy dla uczenia maszynowego i rzeczywiście wyszukująca zaskakujące użytkownika zasoby, na które trudno byłoby się natknąć gdzieś indziej stosując podobne zapytania.

Diaamentowa ewolucja

10 lipca br. miało miejsce pierwsze spotkanie nowo powołanego sojuszu organizacji z całego świata – Global Diamond Open Access Alliance. Diaamentowy otwarty dostęp powoli przestaje być tajemniczym terminem, tylko pozornie uzupełniającym tzw. złotą i zieloną drogę, a staje się *hot topic*, o którym się mówi zarówno na szczeblu międzynarodowych organizacji (wśród członków Alliance jest m.in. UNESCO), jak i lokalnie, w uniwersyteckich wydawnictwach. Diaamentowy model wydawniczy to taki rodzaj złotej drogi otwartego dostępu, który nie uwzględnia opłat po stronie autora. Jest to więc zawsze publikacja w czasopiśmie lub uznanym wydawnictwie naukowym, ale takim, które nie wprowadziło nigdy opłat za publikację, czyli wspomnianych wcześniej APC i BPC. Model ten jest dość typowy dla czasopism wydawanych w językach narodowych dla lokalnej społeczności badawczej. Niegdyś wydawane tylko w papierze, po przejściu na wersje cyfrowe trafiły do otwartego dostępu. W Polsce ponad 84% czasopism jest wydawanych w otwartym dostępie, w tym z pewnością ogromna liczba w modelu diaamentowym.

W 2022 r. OPERAS wydał raport z rozpoznania sytuacji europejskich czasopism w otwartym dostępie (Becerril, Arianna i in., 2021; Bosman i in., 2021). Model diaamentowy, jako przeważający, stał się dla konsorcjum wzorcową drogą wdrożenia otwartego dostępu. Pokłosiem tego pierwszego raportu są dwa projekty finansowane z programu Horyzont Europa: [DIAMAS](#) i [CRAFT-OA](#). Pierwszy wziął na warsztat polityczną i instytucjonalną sytuację tego modelu, próbując sformułować rozwiązania dla jego wsparcia i podtrzymania, zarówno z politycznego, jak i infrastrukturalnego punktu widzenia (Diaamentowy model OA w Europie..., 2024). Drugi skupia się już na konkretnych potrzebach środowiska wydawców i redaktorów i rozwija istniejące otwarte oprogramowania, takie jak Open Journal System, odpowiadając na potrzeby środowiska humanistów i badaczy społecznych.

Jak otwierać książki naukowe?

Komunikacja naukowa w humanistyce to przede wszystkim monografie naukowe. Odgrywają również rolę w budowaniu pozycji i prestiżu, i być może jest to jeden z powodów, dla których autorzy monografii życzą sobie mieć je wydrukowane i na półce. Mimo jednak braku politycznego systemo-

wego wsparcia, a czasem i zainteresowania ze strony autorów, ruch ku włączaniu wydawnictw książkowych do otwartego dostępu powoli się rozwija (Adema, 2019; Collins i Milloy, 2012; Ferwerda i in., 2017; Shaw i in., 2023). Wieloletnie pomijanie książek w cyfrowej komunikacji naukowej obecnie odbija się humanistycznie czkawką, ponieważ sprawiło, że *gros* dorobku jest niewidoczne w bazach referencyjnych, a co za tym idzie, tworzy wrażenie, że tej w dziedzinie wiedzy publikacje rzadko są wpływowe. Jest to też konsekwencja tak, a nie inaczej zaprojektowanego systemu oceny, w którym wskaźniki ilościowe, takie jak Impact Factor, odgrywają bardzo „prestżotwórczą” rolę. Tymczasem książki, w tym monografie, mają bardzo długie życie i jeszcze wiele lat po ich wydaniu mogą stanowić punkt odniesienia dla kolejnych badaczy i badaczek.

Ta specyficzna sytuacja książek, w dużym stopniu pominiętych przez transformację cyfrową, stwarza dla tej części komunikacji naukowej niepowtarzalną okazję oparcia jej na otwartej infrastrukturze. Skoro większość książek nadal dostępna jest tylko w druku, a z tych wydawanych współcześnie co najwyżej w wersji pdf zdeponowanej w repozytorium, można dla nich niejako od zera zaprojektować środowisko informatyczne, za pomocą którego ich metadane oraz wersje pełnotekstowe będą agregowane, przetwarzane i udostępniane odbiorcom. Póki co to tylko śmiałe plany, ale OPERAS podjął już temat książek w projekcie [PALOMERA](#), którego celem jest rozpoznanie krajobrazu krajowych polityk otwartości i roli, jaką publikacje książkowe zajmują w tych dokumentach. Wstępne analizy potwierdzają hipotezę o zaniedbaniu, ale też pokazują, że pomimo braku wsparcia instytucjonalnego rozwija się oddolny ruch publikowania monografii w otwartym dostępie. W Polsce przyjrzelśmy się temu problemowi bardzo blisko w raporcie z projektu realizowanego przez krajowy oddział OPERAS-PL.

Nauka obywatelska – jeszcze inna strona otwartości

Nauka obywatelska oraz będące jej częścią badania uczestniczące (*participatory research*) to zbiór praktyk badawczych, które włączają osoby niebędące naukowcami czy zawodowymi badaczami. *Citizen science* przyjmuje bardzo różne modele i jest stosowane w wielu dyscyplinach, jednym z bardziej znanych zastosowań są obserwacje ptaków (przykładowo w Polsce bliska temu podejściu jest akcja [Monitoring Pospolitych Ptaków Lęgowych](#), realizowana przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków). W przypadku nauk społecznych i humanistycznych z nauką obywatelską mamy do czynienia np. w archiwistyce, prace takie regularnie organizuje np. infrastruktura badawcza [EHRI](#) (European Holocaust Research Infrastructure). Wiele z tych projektów jest eksperymentalnych i wiąże się z rozwojem innowacyjnych podejść badawczych czy tworzeniem nowych zbiorów danych, metod czy narzędzi. OPERAS chce wspierać takie podejście do badań i dlatego jednym z jego flagowych narzędzi jest platforma [VERA](#). Powstała w projekcie europejskim [COESO](#) służy do zarządzania procesem badawczym, koordynowania zadań i komunikacji z rozproszonym zespołem. Jest to także agregator informacji o otwartych konkursach grantowych finansujących badania obywatelskie.

Otwarta humanistyka

Podobnie jak inne infrastruktury również OPERAS zakłada kaskadowy model komunikacji, w którym rola krajowych i lokalnych oddziałów lub członków ma ogromne znaczenie w procesie rozpowszechniania nie tylko usług OPERAS, ale też całej filozofii stojącej za otwartościowym podejściem do komunikacji i ewaluacji nauki. Rolą tych lokalnych oddziałów ([OPERAS National Nodes](#)) ma być m.in. zbieranie potrzeb od społeczności i przekazywanie ich wyżej, aby infrastruktura nie odrywała

się od realnych problemów swoich użytkowników. Jak to się uda w praktyce w infrastrukturze OPERAS, dowiemy się za kilka lat. Na razie krajowe oddziały są na etapie tworzenia ram działania, stawiania sobie celów i zadań oraz zdobywania finansowania. Polski oddział OPERAS-PL funkcjonuje od roku 2021. Przez trzy lata nasza działalność ukierunkowała się przede wszystkim na humanistykę, do której jako pracownikom IBL PAN, a także z racji naszych badawczych zainteresowań, jest nam najbliższej. Jak zauważa Sam Moore, założyciel Radical Open Access Initiative w wywiadzie dla bloga *Otwarta Humanistyka* (Świetlik, M., 2024), w języku angielskim z pojęciem otwartej nauki jest pewien problem – nie obejmuje ono w zasadzie nauk humanistycznych, ponieważ tradycyjnie nie są one definiowane jako „science”. Choć w Polsce to rozróżnienie na nauki i humanistykę (*science and humanities*) nie jest tak wyraźne, to różnice pomiędzy sposobami uprawiania nauk ścisłych, technicznych i przyrodniczych oraz humanistyki są znaczące i mają wpływ na cały proces badawczy, a także komunikowanie rezultatów. Jest to jeden z powodów, dla których zdecydowaliśmy się naszą działalność określić mianem otwartej humanistyki, aby podkreślić odrębność naszych metod, które choć wpisują się w szeroki trend otwartej nauki, muszą odpowiadać na potrzeby konkretnej dziedziny nauk.

Działamy zatem na rzecz otwartości w humanistyce, określając naszą misję jako:

- kontynuację tradycji badań humanistycznych, w której przepływ wiedzy jest swobodny dla wszystkich zainteresowanych,
- otwarte dzielenie się wynikami badań bez żadnych ograniczeń, dzięki rozwojowi technologii,
- wzajemne wspieranie się badaczek i badaczy,
- promowanie narzędzi cyfrowych i dobrych praktyk, ułatwiających pracę naukową,
- działanie na rzecz przejrzystości procesu badawczego,
- przekazywanie wiedzy różnym grupom odbiorców i odbiorczyń.

Informujemy o naszych działaniach za pośrednictwem newslettera, mediów społecznościowych czy spotkań warsztatowych i webinarów. O efektach naszej pracy w ostatnich trzech latach można przeczytać na stronie operas.pl oraz blogu [Otwarta Humanistyka](#). Obecnie głównym wyzwaniem jest zawiązanie konsorcjum OPERAS-PL, które sprawi, że działania i usługi OPERAS zostaną wpisane w praktyki instytucji naukowych w Polsce, innych niż IBL PAN. Konsorcjum, w skład którego zamierzają wejść partnerzy: ICM UW, UŚ, PCSS, UŁ, UAM, OPI PIB i Centrum Cyfrowe, jest w momencie pisania tego artykułu w trakcie przygotowywania ram współpracy.

Humanistyka potrzebuje otwartej komunikacji naukowej

Humanistyka jest dziedziną, która rządzi się inną specyfiką niż nauki ścisłe i przyrodnicze. Ta odmienność sprawiła, że jej referencyjność w międzynarodowych anglojęzycznych bazach przez lata utrzymywała się na niskim poziomie. Rozwiązaniem dla niszowych i słabo widocznych w sieci wielojęzycznych czasopism czy monografii jest transformacja cyfrowa w duchu otwartej nauki. Jednak choć wiele polskich redakcji wdrożyło już pełny otwarty dostęp do swoich zasobów bez żadnych opłat, to nie zawsze nadążają za indeksowaniem metadanych swoich treści w bazach zwiększających ich wyszukiwalność i widoczność, w tym również tych niekomercyjnych. Humanistyka potrzebuje teraz sprawnych i otwartych infrastruktur, które będą przetwarzać wielojęzyczne zasoby wiedzy i udostępniać je szerokiej publiczności. Stworzenie standardów przetwarzania metadanych humanistycznych może się w przyszłości przyczynić do zreformowania kryteriów jej oceny, dostarczając nowej wiedzy na temat użycia tych zasobów przez różnych odbiorców. Przy okazji zyskają na

tym także różni odbiorcy treści naukowych – czytelnicy, którzy chcieliby mieć dostęp do monografii humanistycznych, obecnie utrudniony, a biorąc pod uwagę bardzo niskie nakłady publikacji naukowych, czasem wręcz niemożliwy. Otwarty dostęp, ale także wszelkie inne otwartościowe praktyki, pielęgnowane przez takie narzędzia OPERAS jak VERA czy GoTriple, są ukłonem nie tylko w kierunku samych badaczy, ale także ich odbiorców.

Bibliografia:

1. ADEMA, J. (2019). *Towards a Roadmap for Open Access Monographs: A Knowledge Exchange Report* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: https://pure.coventry.ac.uk/ws/portalfiles/portal/23660006/Towards_a_Roadmap_for_Open_Access_Monographs_May_2019.pdf.
2. ANDERSON, S. (2013). What are Research Infrastructures? *A Journal of Digital Humanities*, 7 (1–2), s. 4–23.
3. BECERRIL, A., BOSMAN, J., BJØRNSHAUGE, L., FRANTSVÅG, J.E., KRAMER, B., LANGLAIS, P.C., MOUNIER, P., PROUDMAN, V., REDHEAD, C., TORNY, D. (2021). *OA Diamond Journals Study. Part 2: Recommendations* [online]. Zenodo. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.5281/ZENODO.4562790>.
4. BOSMAN, J., FRANTSVÅG, J.E., KRAMER, B., LANGLAIS, P.C., PROUDMAN, V. (2021). *OA Diamond Journals Study. Part 1: Findings* [online]. Zenodo. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4558704>.
5. BUTLER, L.A., MATTHIAS, L., SIMARD, M.A., MONGENO, P., HAUSEIN, S. (2022). The Oligopoly's Shift to Open Access. How For-Profit Publishers Benefit from Article Processing Charges. W: *Proceedings of the Annual Conference of CAIS / Actes du congrès annuel de l'ACSI* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.29173/cais1262>.
6. COLLINS, E., MILLOY, C. (2012). A snapshot of attitudes towards open access monograph publishing in the humanities and social sciences – part of the OAPEN-UK project. *Insights: the UKSG journal* [online]. 25 (2), s. 192–197. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.1629/2048-7754.25.2.192>.
7. *Diamentowy model OA w Europie – praktyki, finansowanie, wyzwania. Raport projektu DIAMAS* (2024). [online]. OPERAS-PL. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://operas.pl/2024/05/16/diamentowy-model-oa-w-europie-praktyki-finansowanie-wyzwania-raport-projektu-diamas/>.
8. EDMOND, J. (red.), (2020). *Digital Technology and the Practices of Humanities Research* [online]. Open Book Publishers. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.11647/OBP.0192>.
9. EVE, M.P. (2014). *Open Access and the Humanities: Contexts, Controversies and the Future* [online]. Cambridge University Press. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316161012>.
10. FERWERDA, E., PINTER, F., STERN, N. (2017). *A Landscape Study on Open Access and Monographs: Policies, Funding and Publishing in Eight European Countries* [online]. Zenodo. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.5281/zenodo.815932>.
11. KULCZYCKI, E. (2016). Rethinking open science: the role of communication. *Analele Universitatii Din Craiova, Seria Filosofie*, 37 (1), s. 81–97.
12. KULCZYCKI, E. (red.), (2017). *Komunikacja naukowa w humanistyce* [online]. Wydaw. Naukowe Instytutu Filozofii UAM. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/17589/6/Komunikacja_naukowa_w_humanistyce.pdf.
13. LEÃO, D., ANGELAKI, M., BERTINO, A., DUMOUCHEL, S., VIDAL, F. (2018). *OPERAS Multilingualism White Paper* [online]. Zenodo. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1324026>.
14. LEONELLI, S. (2023). *Philosophy of Open Science* [online]. Cambridge University Press. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.1017/9781009416368>.
15. LETKI, N. (2024). Nie jesteśmy zakładnikami punktozy. *Forum Akademickie* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://forumakademickie.pl/sprawy-nauki/natalia-letki-nie-jestesmy-zakladnikami-punktozy/>.
16. MARYL, M., BŁASZCZYŃSKA, M., SZULIŃSKA, A., RAMS, P. (2020). The case for an inclusive scholarly communication infrastructure for social sciences and humanities. *F1000Research*, Vol. 9, 1265 [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.12688/f1000research.26545.1>.
17. MIŁKOWSKI, M. (2024). Żywcem do trumny: ewaluacja filozofii w IFiS PAN. *Forum Akademickie* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://forumakademickie.pl/sprawy-nauki/zywcem-do-trumny-ewaluacja-filozofii-w-ifis-pan/>.

18. OSIŃSKI, Z. (2024). Zmierzch starych paradygmatów? *Forum Akademickie* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://forumakademickie.pl/sprawy-nauki/zmierzch-starych-paradygmatow/>.
19. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 17 stycznia 2024 r. zawierająca zalecenia dla Komisji w sprawie promowania wolności badań naukowych w UE (2023/2184(INL)) [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0022_PL.pdf.
20. SHAW, P., PHILLIPS, A., GUTIÉRREZ, M.B. (2023). The Future of the Monograph in the Arts, Humanities and Social Sciences: Publisher Perspectives on a Transitioning Format. *Publishing Research Quarterly* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.1007/s12109-023-09937-1>.
21. ŚWIETLIK, M. (2024). Dostęp radykalnie otwarty i etyka troski. Rozmowa z Samem O. Moorem, założycielem Radical Open Access Collective [Billet]. *Otwarta Humanistyka* [online]. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <https://doi.org/10.58079/11zol>.
22. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Dz. U. 2018, poz. 1668
23. Zalecenie Komisji (UE) 2018/790 z dnia 25 kwietnia 2018 r. w sprawie dostępu do informacji naukowej oraz jej ochrony (2018). *Dziennik Urzędowy* [online]. L 134, s. 12–18. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: <http://data.europa.eu/eli/reco/2018/790/oj>
24. Zalecenie UNESCO w sprawie otwartej nauki przyjęte 23 listopada 2021 roku (2021) [online]. Polski Komitet do spraw UNESCO. [Dostęp 17.07.2024]. Dostępny w: https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/Publikacje/Otwarta_nauka-2.pdf.